

Iz zgodovine kranjskih trgov.

17. Tržič.

(525 m, 3100 prebivalcev.)

Tržič je spadal od nekdaj pod dve graščini. Gorenji del Tržiča (desna stran) je spadal pod graščino »Neuhaus«, s katero je bil vedno združen patronat tržiške župnije. Po Valvazorju je »Neuhaus« že l. 1305. bil last Albrehta grofa Goriškega.¹ Spodnji Tržič (leva stran) je pa spadal pod Stari Gutenberg, katerega razvaline se imenujejo še danes »razvaline Hudega gradu«. V njem so prebivali — tako slove ljudska povest — roparski vitezi. V tem gradu je zakleta grajska hči, ki čuva v kačo spremenjena velik zaklad. Na veliki skali rase drevesce, o katerem pravijo, da bo iz njega narejena zibel, in deček, ki se bo v njej zibal, bo rešil zakleto grajsko hčer in dobil vse zaklade. Grad so porušili Turki l. 1472. ali 1484., ko so tod mimo drli na Koroško. Prvotni gospodarji, podložni plemiči, so bili Gutenbergi, ki so pa — kakor njih nasledniki — navadno prebivali v trgu. Za njimi so gospodovali že 1400. Lambergi, Zwickel (luterani 1581). Leta 1640. je kupil graščino Karol pl. Jurič, ki jo je prodal Henrikmu Paradajzarju iz Neuhaus. On je bil zadnji svojega rodu. Njegova hči Renata se je dvakrat omožila; prvič z Danijelom pl. Eck, drugič z Maksimiljanom Barbo. Ko je ovdovela, je prodala graščino Juliju Werneku (Brniškemu) l. 1680.

Graščino Neuhaus so imeli v lasti Paradajzarji. Ko so Paradajzarji s Henrikom v moškem kolenu izumrli, se je njegova drugorojena hči poročila z Julijem Brniškim. On je sprejel v trgu cesarja Leopolda I. (1657 do 1705) 5. septembra l. 1660. Pri njem je prenočilo cesarjevo spremstvo. Cesar sam je prenočil v trgu, v hiši Pavla Mally. Ta hiša je bila prej last Ignacija Javornika, lastnika tržiških fužin, in se omenja leta 1615. kot nepopoljšljiv tržiški luteran. Na pročelju Mallyjeve hiše je visela do francoske okupacije spominska tabla z napisom: »Röm. kais. Maie. Retirata«. Francozi so to tablo uničili.

Julij Brniški je združil obe graščini, Neuhaus in Gutenberg. V Valvazorjevem času (1689) je bil lastnik obeh graščin Adam Seifrid Turjaški. On je prenočil 25. avgusta 1728 cesarja Karola VI. (1711—1740) v gradu; zajtrkoval pa je cesar v hiši »Schuttin«. Njemu je sledil v tej posesti Jožef Marija Turjaški. Leta 1780. je prepustil vso posest svoji hčeri Franciški, ki se je omožila z grofom Strassoldo pl. Grafenberg. Hči tega zakona, Franciška, je stopila v zakon z Josipom Venceslavom grofom Radetzkyjem, ki je imel graščino tržiško l. 1807—1819. Za časa grofa Radetzkyja se je sezidal nov grad. Grof Radetzky je imel v lasti pilarno, tri kovačije in devet delavnic za kose. Za Radetzkyjem je prevzel vse Josip baron Dietrich († 1855). Njegova hči Ana se je poročila s knezom Ludovikom Sulkovskijem pl. Bieliz. Po njegovi smrti je gospodaril sin Josip Maria, ki je pa kmalu vse poprodal.

Cesto preko Ljubelja so rabili že Rimljani. Iz Santika (Kranja) je držala rimska cesta v Virunum (Celovec) na Koroškem. Vrh Ljubelja je stal oltar solnčnega boga in boga vetrov. Je li že v rimskih časih bila pod Ljubeljem naselbina, se ne ve; mogoče je bila, ker je prehod zelo naporen.

¹ Glasnik št. 8.

Iz srednjega veka je znano, da je l. 1036. hitela iz spodnjih krajev, to je z Dolenjskega, čez Ljubelj krška grofica, blažena Hema, ko je zvedela, da sta padla oba njena sinova. Potem je bila cesta dolgo časa zapuščena, vendar popolnoma ne. Iz leta 1390. nam je znano, da so tovorili čez Ljubelj sol in železo.² Nadvojvoda Karol je dal l. 1569—1570 razširiti cesto, in da bi znižal prehod, je dal napraviti predor, ki je bil 12 čevljev visok in 9 širok. Par let prej, preden je bila cesta razširjena, je preko Ljubelja bežal iz domovine Primož Trubar (avgusta 1567) in se ni več povrnil. Leta 1578. je prepeljal po tej cesti veliko armado koroški deželni glavar Khevenhüller. Z njo je udaril čez granico proti Bosni, da bi se maščeval za turška grozodejstva, izvršena na Kranjskem na spomlad tega leta, zlasti za opustošenje Bele Krajine in požig mesta Metlike. Turkom je ta armada sicer vzela več trdnjav, posebnega uspeha pa ni imela. Med vojaštvom se je bila razpasla nalezljiva bolezen, ki je pobrala večji del vojske. — Umetno cesto so dali čez Ljubelj narediti l. 1728., ko je napovedal cesar Karol VI. 24. avgusta svoj prihod na Kranjsko. Pri tej priliki so tudi razstrelili predor in naredili 130 m dolg in 3,4 m širok prekop.³ Za prihod cesarja Franca I. (1792—1835) so spet popravljali cesto po cesarjevem naročilu. Tod čez se je peljal 2. junija 1830. l. Dr. Jakob Zupan hvali skrb cesarjevo za Ljubeljsko cesto:

Prej Ljubljana bit nehala
Ali vrh Ljubelja bo,
Ko hvaliti jenjevala
Patronijo Francovo.

Vrh ljubeljskega klanca so bile postavljene velikanske lope. Tu so prekladali blago. Zaradi plazov so vrh klanca in ob cesti imeli svoje čuvajnice cestni mojstri, ki so skrbeli za varnost te ceste.

Ob tej cesti se je razvijal današnji Tržič. Od dne 1. decembra 1926 je Tržič mesto in občina sama zase ter šteje okrog 2000 prebivalcev. V Tržiču je okrajno sodišče, ki spada pod srezko poglavarstvo v Kranju. Župnija Tržič šteje 4700 duš in spada pod kranjsko dekanijo. Oskrbuje jo župnik z dvema duhovnima pomočnikoma. Slovenska šola je petrazredna s 5 vzporednicami za dečke in petrazredna z 2 vzporednicama za deklice. Je pa v Tržiču tudi štirirazredna deška in dekliška meščanska šola. Poleg teh je v mestu še obrtno-nadaljevalna šola s tremi razredi.

Izmed vseh tržiških spomina vrednih dogodkov je najznamenitejši in najbolj žalosten — grozoviti požar dne 30. marca 1811. Ogenj je izbruhnil ob eni zjutraj v hiši kovača Mateja Klander v zgornjem koncu trga. Vsled močnega severnega vetra je upepelil 151 hiš in nad 100 delavnic. Zgorelo je tudi 75 ljudi. Tržiški župnik Valentin Prešeren (1807—1819) je poročal na škofijstvo: »Jokanje in tarnanje ter obupno tuljenje ljudstva se ne da popisati« (Das Weinen, Wehklagen und das bis an die Verzweiflung gränzende Heulen ist unbeschreiblich.) Ostala je le cerkev in 39 hiš. Cerkev so takrat ravno zidali. Začeli so bili z delom l. 1808. Toda prišla je vojska. Francozi so zasedli Tržič, na vse to pa je zadela trg še ta strašna šiba požara. Z zidanjem so morali prenehati ter so šele 1815. pričeli spet z delom. Tržani so imeli ta leta hude stiske. Ravno to leto je bila tudi velika draginja,

² Blätter aus Krain 1847, 85.

³ Glej sliko v letošnjem Vrtcu str. 90!

sledeči dve leti pa celo huda lakota. Akoravno se je tržiška cerkev zidala v zelo težavnih časih, je bilo vendar glavno delo dovršeno že meseca oktobra 1815. Slovesno je cerkev tega leta blagoslovil kranjski dekan Avguštin Sluga, posvetil pa 21 let pozneje knezoškof Anton Alojzij Wolf 12. junija 1836.

Cerkev sv. Andreja v mestu je bila zidana l. 1865., cerkev sv. Jožefa nad mestom pa l. 1804. Prvotne pa so stale že vse pred l. 1526. in župna je bila l. 1575. že spet nova zgrajena.

Meseca avgusta l. 1813. so premagali Avstrijci Francoze na Ljubelju in jih pognali proti Kranju. Francozi so železni obrti v Tržiču napravili tudi kvaro. Ob jezeru »Lago di Lovere« pri Vicenci so napravili sami tovarne in fužine za kose. Tja so odgnali iz Tržiča dobre delavce in obdačili izvoz kós s 50% vrednosti, Francozi so ostali Tržičanom toliko v dobrem spominu, da so jim v najhujši sili, ob požaru, poslali iz blagajne 70.000 frankov v podporo.

Ciril Podržaj:

Nekje.

Živé nekje trije dečki,
ki so pa poredni človečki.
Da niso poredni človečki,
bili bi srčkani dečki.

Živé nekje tri ptičke,
ki so pa dolgojezičke.
Da niso dolgojezičke,
bile bi srčkane ptičke.

Živé nekje tri mamice,
ki rabijo za šibe — slamice.
Da ni teh šib iz slamice,
bile bi prav pametne mamice.

Živé nekje trije očetje,
ki iščejo note za petje.
Ko najdejo note za petje,
pa bodo po notah očetje.

